

**ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՍԱԿԱՐԴԱԿԻ ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ
ՀԻՄՔ**

**Ավետիք Հարությունյան
Արցախի Հանրապետության Նախագահի
աշխատակազմի ԱԽԱԱ բաժնի պետ,
ԱԵԳՄՄ նախագահ, ՄՄՀ, ԱրՊՀ դոցենտ, ի.գ.թ., դոցենտ**

Անտացիա

Իրավագիտակցությունը գրեթե բոլոր զարգացող երկրներում առկա հիմնախնդիրներից մեկն է, որն անխզելիորեն կապված է նաև իրավական պետության կառուցման հետ: Հողվածում ներկայացվում են երիտասարդների շրջանում անցկացված սոցիոլոգիական հարցման արդյունքները և կատարվում համապատասխան վերլուծություն, ինչից հետո էլ արվում են կոնկրետ առաջարկություններ:

***Բանալի բառեր՝** Արցախի Հանրապետություն, երիտասարդություն, իրավագիտակցություն, իրավագիտակցության բարձրացում, իրավական պետություն, իրավաբանական կրթություն:*

2017թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին մեր կողմից Արցախի Հանրապետության երիտասարդության շրջանում իրականացվել է առցանց սոցիոլոգիական հարցում, որին մասնակցել են ինչպես համալսարանների ուսանողներ, երիտասարդական հասարակական կազմակերպությունների անդամներ, այնպես էլ երիտասարդության տարբեր հատվածների ներկայացուցիչներ: Վերջինիս արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ երկրի Սահմանադրության 1-ին հոդվածով հռչակված իրավական պետության կառուցումն առանց երիտասարդության ակտիվ ներգրավվածության ուղղակի անհնար է [1]:

Հարցումը նպատակ էր հետապնդում բացահայտել երիտասարդների ստացած իրավական գիտելիքների աստիճանը, վարքագծային դրսևորումները, իրավագիտակցության մակարդակը բարձրացնելու ցանկությունը և սեփական իրավական գիտելիքների նկատմամբ ունեցած գնահատականը:

Հարցմանը մասնակցել են 18-35 տարեկան 239 երիտասարդներ, որոնց սեռային բաշխումն ունի հետևյալ պատկերը. իգական՝ 82% կամ 196 հոգի, արական՝ 18% կամ 43 հոգի: Ընդ որում, հարցվողների 2,5%-ն ունի միջնակարգ կամ միջին մասնագիտական, 27,2%-ը՝ թերի բարձրագույն (սովորում են), իսկ մոտ երեք չորրորդը՝ 70,3%-ը, բարձրագույն կրթություն:

Հարցվողների տարիքային բաշխումը հետևյալն է. 18-24 տարեկան՝ 53,6%, 25-30 տարեկան՝ 25,9% և 31-35 տարեկան՝ 20,5%:

Հարցմանը մասնակցած երիտասարդության 41,1%-ը պետական ոլորտում աշխատող է, 30,1%-ը՝ ուսանող, 13,1%-ը՝ մասնավոր ոլորտում աշխատող, 4,7%-ը՝ ինքնազբաղված, 2,1%-ը՝ գործազուրկ, 1,7%-ը՝ տնային տնտեսուհի/տնտեսավար, 1,7%-ը՝ ՀԿ-ում աշխատող, 1,3%-ը՝ մասնավոր ոլորտում գործատու, 0,4%-ը՝ գյուղատնտեսությամբ զբաղվող, իսկ 3,8%-ը՝ այլ:

Հարցաշարը պայմանականորեն բաժանել ենք հետևյալ 4 մասերի (մակարդակների).

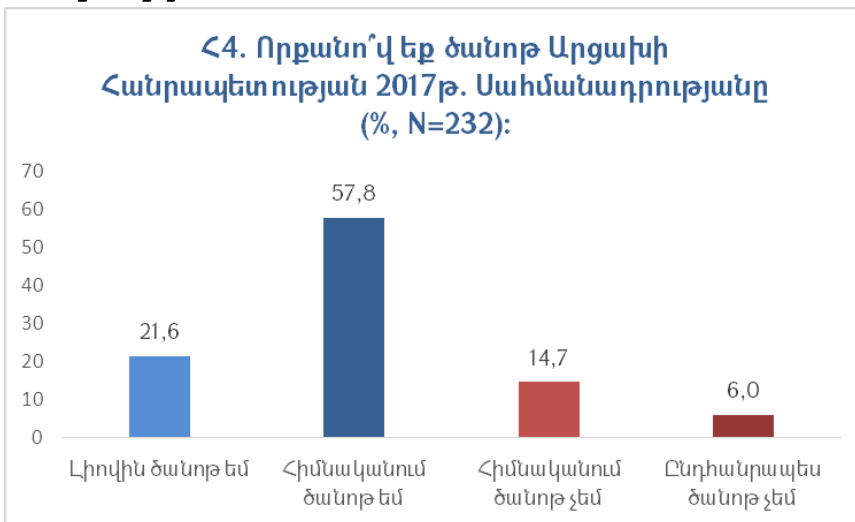
1. երիտասարդների իրավական իրազեկվածության (իրավունքի իմացության) մակարդակ,
2. երիտասարդների իրավագիտակցության վարքագծային (իրավաչափ և ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու) մակարդակ,
3. երիտասարդների իրավագիտակցության մակարդակը բարձրացնելու (իրավական գիտելիքներն ավելացնելու) պատրաստակամություն,
4. երիտասարդների իրավագիտակցության գնահատողական մակարդակ:

**Երիտասարդների իրավական իրազեկվածության
(իրավունքի իմացության) մակարդակը**

Այսպես, հարցաշարի «Մտանում/ստացել ե՞ք անհրաժեշտ ու բավարար իրավական գիտելիքներ բուհում սովորելու ընթացքում» հարցին հարցվողների 35,8%-ը պատասխանել է, որ «այո, ստացել եմ բավարար իրավական գիտելիքներ, 47,4%-ը նշել է, որ «ստացած իրավական գիտելիքները բավարար չեն», 15,1 %-ն ընտրել է «ոչ, չեմ ստացել», իսկ 1,7%-ը՝ «բուհում չեմ սովորել» պատասխանը:

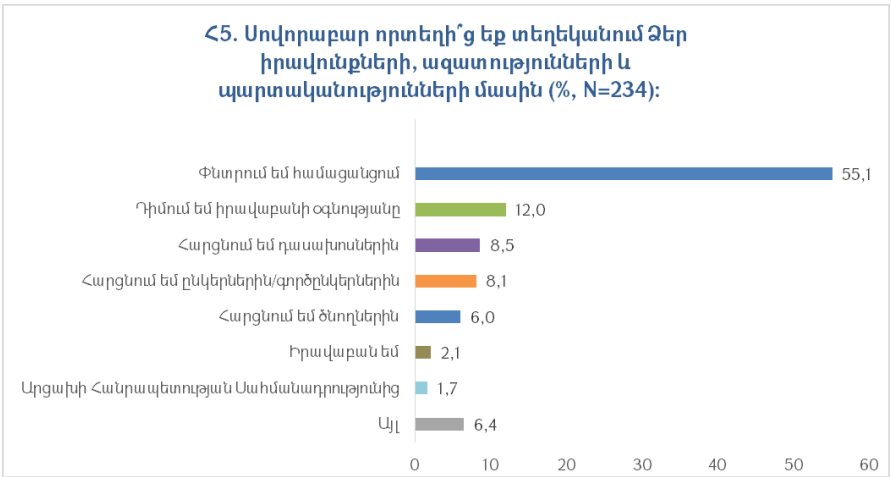
«Որքանո՞վ եք ծանոթ Արցախի Հանրապետության 2017թ. Սահմանադրությանը» հարցին հարցվողների 21,6%-ը պատասխանել է «լիովին ծանոթ եմ», 57,8%-ը՝ «հիմնականում ծանոթ եմ», 14,7%-ը նշել է, որ «հիմնականում ծանոթ չեմ», իսկ 6%-ն ընտրել է «ընդհանրապես ծանոթ չեմ» պատասխանը:

Գծապատկեր 1



Ուսումնասիրելով «Սովորաբար որտեղի՞ց եք տեղեկանում Ձեր իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների մասին» հարցին տրված պատասխանները՝ պարզ է դառնում, որ հարցվողների կեսից ավելին՝ 55,1%-ը, փնտրում է համացանցում, 12%-ը դիմում է իրավաբանի օգնությանը, 8,5%-ը հարցնում է դասախոսներին, 8,1%-ը հարցնում է ընկերների/գործընկերներին, իսկ 6%-ը՝ ծնողներին: Հարցաթերթում եղել է նաև սեփական պատասխանը գրելու հնարավորություն և հարցվողների 2,1%-ը նշել է, որ իրավաբան է, 1,7%-ը տեղեկանում է Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությունից, իսկ անհա 6,4%-ը նշել է ոչ միատեսակ պատասխաններ:

Գծապատկեր 2



Եթե ընդհանրացնելու լինենք վերոհիշյալը, ապա ստացվում է, որ հարցվողների գրեթե 2/3-ը կամ 62,5%-ը բավարարված չէ բուհում ստացած իրավական գիտելիքներից այն դեպքում, երբ վերջիններիս միայն 30%-ն է ուսանող, իսկ մյուս մասն արդեն ավարտել է բուհը:

Այս առումով պետք է հաշվի առնել, որ հարցմանը մասնակցել են ինչպես իրավաբանական, այնպես էլ ոչ իրավաբանական կրթություն ունեցող անձինք: Ուստի եթե իրավաբանական կրթությունը ենթադրում է հատուկ մոտեցում և նեղ մասնագիտական առարկաների ուսումնասիրություն, ապա ոչ իրավաբանները պետք է բուհում ստանան այն նվազագույն գիտելիքները, որոնց միջոցով նրանք կկարողանան ճիշտ կողմնորոշվել տարբեր իրավիճակներում և կայացնել օրենքին համապատասխան որոշում: Կարծում ենք, որ բուհերում անհրաժեշտ է վերանայել և՛ ուսումնական պլանները, և՛ դասավանդման մեթոդաբանությունը: Մրանում կարելի է համոզվել՝ ուսումնասիրելով հարցաշարի 2-րդ հարցը («**Կցանկանայի՞ք, որպեսզի բուհում ավելացվեր «իրավագիտություն» առարկայի դասաժամերը**»), որը կներկայացվի 3-րդ մասում:

Հարցման արդյունքները ցույց են տալիս, որ հարցվողների 79,4%-ը ծանոթ է Արցախի Հանրապետության 2017թ. Սահմանադրությանը, իսկ մնացած մասը հիմնականում կամ ընդհանրապես ծանոթ չէ երկրի Հիմնական օրենքին: Սահմանադրության հետ ծանոթ լինելու լավագույն տարբերակներն են ինչպես վերջինիս գրավոր տարբերակը քաղաքացիներին անվճար բաժանելը, ինչպես դա արել է Արցախի Հանրապետության արդարադատության նախարարությունը, այնպես էլ ոչ ֆորմալ կրթության շրջանակներում ուսուցողական դասընթացների կազմակերպումը, որի մասնակիցները կարող են լինել Սահմանադրության յուրօրինակ կրողներ ու տարածողներ:

Իրավական ճիշտ վարքագիծ դրսևորելու համար անչափ կարևոր է հավաստի իրավական աղբյուրներին տիրապետելը: Հարցման արդյունքները ցույց են տալիս, որ հարցվողների կեսից ավելին կամ 55,1%-ն իր իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների մասին տեղեկանում է համացանցից: Ներկա իրողություններում սա, իհարկե, նորմալ երևույթ է, քանի որ երիտասարդությունը շատ է օգտվում համացանցից, ուղղակի այստեղ կարևոր է այն հանգամանքը, թե ո՞ր կայքերն են իրավական գիտելիքներ ստանալու աղբյուր: Օրինակ, Արցախի Հանրապետության իրավական տեղեկատվական համակարգից կարելի է օգտվել՝ այցելելով www.arlexis.am կայքը և որոնելով անհրաժեշտ իրավական ակտերը:

Մինևույն ժամանակ, հարցվողների ընդամենը 1,7%-ն է նշել, որ իր իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների մասին տեղեկանում է Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությունից, որն այդքան էլ լավ արդյունք չէ, քանզի հենց Հիմնական օրենքում են տեղ գտել մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները:

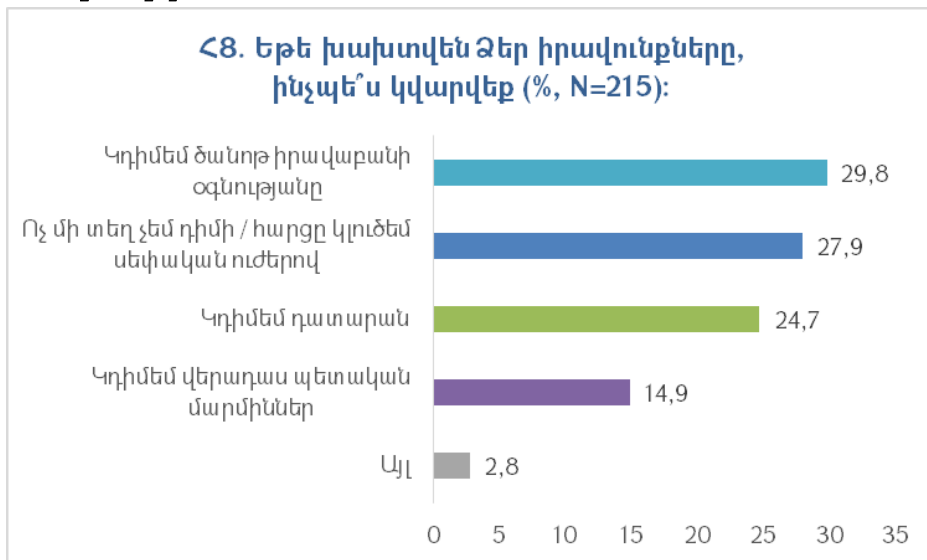
**Երիտասարդների իրավագիտակցության վարքագծային
(իրավաչափ և ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու) մակարդակը**

«Ի՞նչ պարբերականությամբ եք խախտում ճանապարհային երթևեկության կանոնները» հարցին տրված պատասխաններն ունեն հետևյալ պատկերը. հաճախ՝ 1,3%, երբեմն՝ 22,7%, հազվադեպ՝ 36,9%, չեմ խախտում՝ 39,1%:

Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հարցվողների 39%-ն իրենց սուբյեկտիվ կարծիքով ընդհանրապես չի խախտում ճանապարհային երթևեկության կանոնները, իսկ մյուս մասը որոշակի պարբերականությամբ թույլ է տալիս խախտում: Մոտ երկու տարի տևած մեր մշտադիտարկման արդյունքները վկայում են, որ Ստեփանակերտում հետիոտների գրեթե 80%-ը չի հետևում ճանապարհային նշաններին, այսինքն՝ ճանապարհը հիմնականում հաստում են ոչ հետիոտնային անցումներով կամ էլ լուսացույցի դեղին ու կարմիր ազդանշանի դեպքում՝ մոռանալով սեփական անվտանգության և հետիոտնի պարտականության մասին:

«Եթե խախտվեն Ձեր իրավունքները, ինչպե՞ս կվարվեք» հարցի պատասխաններից ակնհայտ է դառնում, որ հարցվողների 29,8%-ն իրավունքների խախտման դեպքում կդիմի ծանոթ իրավաբանի օգնությանը: Հետաքրքիր է, որ հարցվողների մի զգալի մասը՝ 27,9%-ը, իրավունքների խախտման դեպքում ոչ մի տեղ չի դիմի, այլ հարցը կլուծի սեփական ուժերով: Հարցվողների 24,7%-ը նշել է, որ նման դեպքում կդիմի դատարան, 14,9%-ը՝ վերադաս պետական մարմիններ: Հարցվողների 2,8%-ն ընտրել է այլ պատասխան:

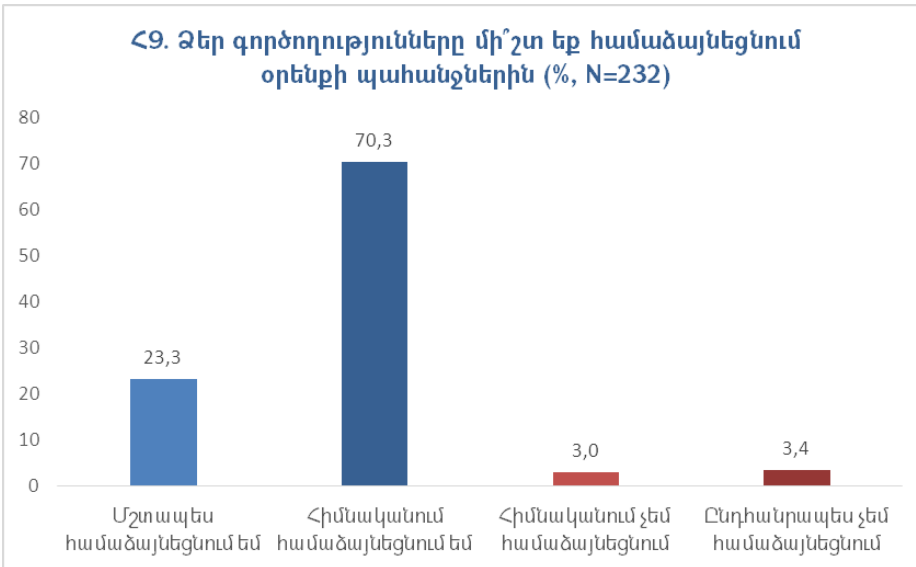
Գծապատկեր 3



«Ձեր գործողությունները մի՞շտ եք համաձայնեցնում օրենքի պահանջներին» հարցին 23,3%-ը պատասխանել է, որ մշտապես համաձայնեցնում է, 70,3%-ը նշել է, որ հիմնականում համաձայնեցնում է, այսինքն՝ հարցվողների 93,6%-ն իրենց գործողությունները

համաձայնեցնում են օրենքի պահանջներին: Հարցվողների 3%-ը նշել է, որ հիմնականում չի համաձայնեցնում, իսկ 3,4%-ը՝ ընդհանրապես չի համաձայնեցնում:

Գծապատկեր 4



«Արդյո՞ք Դուք թույլ կտաք հակաիրավական գործողություն հանուն նյութական շահի» հարցին 95%-ը տվել է բացասական պատասխան, իսկ 5%-ը՝ դրական, այսինքն՝ թույլ կտա հակաիրավական գործողություն:

Երիտասարդների իրավագիտակցության մակարդակը բարձրացնելու (իրավական գիտելիքներն ավելացնելու) պատրաստակամությունը

Իրավական պետության կառուցման ու ամրապնդման կարևոր բաղադրիչներից կարելի է համարել այն, որ հասարակության անդամները՝ տվյալ պարագայում երիտասարդությունը, հետևողականորեն բարձրացնում է սեփական իրավական գիտելիքների մակարդակը, այսինքն տեղյակ է երկրի օրենսդրության գոնե կարևորագույն փոփոխություններին և հետևում է դրանց իրականացմանը: Այս իմաստով մեր կողմից առաջադրվել են նաև այնպիսի հարցեր, որոնք նպատակ են հետապնդում բացահայտել հարցվողների հենց նշված ցանկությունները:

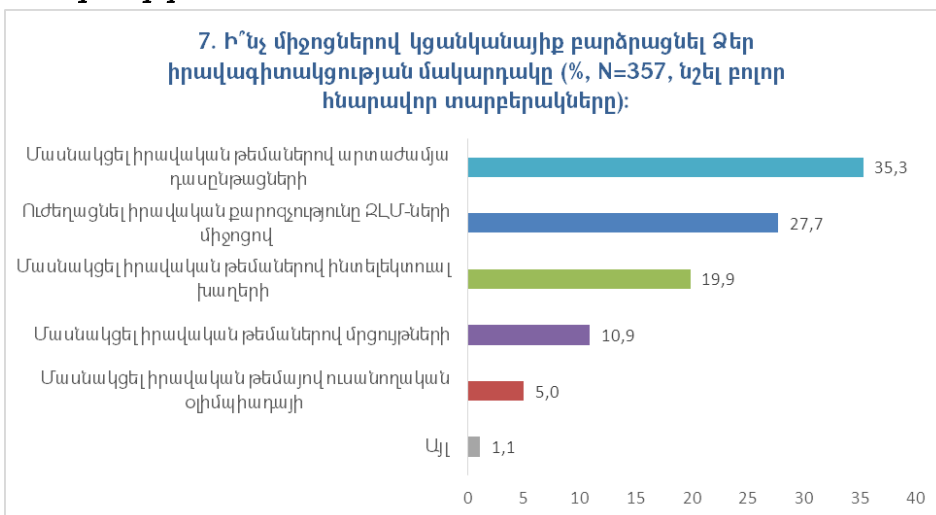
Այսպես, «Կցանկանայի՞ք, որպեսզի բուհում ավելացվեր «իրավագիտություն» առարկայի դասաժամերը» հարցին տրված պատասխաններից ակնհայտ է դառնում, որ հարցվողների մեկ քառորդից ավելին կամ 82,6%-ն ունի նման ցանկություն, իսկ 17,4%-ը՝ ոչ: Սա էլ այն հարցի պատասխանը, թե արդյո՞ք հարցվողները բավարարված են բուհի կողմից տրված իրավական գիտելիքներից:

Դեռևս 2016թ. մարտ-ապրիլ ամիսներին մեր կողմից անց են կացվել երիտասարդների իրավագիտակցության բարձրացմանն ուղղված դասընթացներ, որին մասնակցել են մոտ 30 հոգի [2]: Բացահայտելու համար արդյո՞ք ներկայումս նման ցանկություն կա երիտասարդների շրջանում, մենք առաջադրել ենք հետևյալ հարցը. «Կցանկանայի՞ք մասնակցել Արցախում կազմակերպվող և երիտասարդների իրավագիտակցության բարձրացմանն ուղղված ուսուցողական դասընթացների (թրեյնինգների)», որին հարցվողների 93,5%-ը դրական է պատասխանել, այսինքն՝ ունեն նման ցանկություն, իսկ բացասական պատասխան տվողները

կազմում են ընդամենը 6,5%-ը: Այս արդյունքները լավ հնարավորություն կարող են հանդիսանալ, որպեսզի Արցախում գործող բուհերի հետ համատեղ կազմակերպենք նմանատիպ ուսուցողական դասընթացներ:

«Ի՞նչ միջոցներով կցանկանայիք բարձրացնել Ձեր իրավագիտակցության մակարդակը (նշել բոլոր հնարավոր տարբերակները)» հարցին տրվել են հետևյալ պատասխանները. հարցվողների 35,3%-ը նշել է «մասնակցել իրավական թեմաներով արտաժամյա դասընթացների» տարբերակը, 27,7%-ը ՁԼՄ-ների միջոցով իրավական քարոզչությունն ուժեղացնելով, 19,9%-ը՝ «մասնակցել իրավական թեմաներով ինտելեկտուալ խաղերի» տարբերակը, 10,9%-ը ցանկանում է սեփական իրավագիտակցության մակարդակը բարձրացնել իրավական թեմաներով մրցույթների, իսկ 5%-ն իրավական թեմայով ուսանողական օլիմպիադայի մասնակցելու միջոցով: Նշված հարցին այլ պատասխան է նշել հարցվողների 1,1%-ը: Նշված հարցին տրված պատասխանները ևս կարող են կողմնորոշիչ լինեն ուսանողների իրավական գրագիտության մակարդակը բարձրացնելու գործիքակազմ ընտրելու ժամանակ:

Գծապատկեր 5

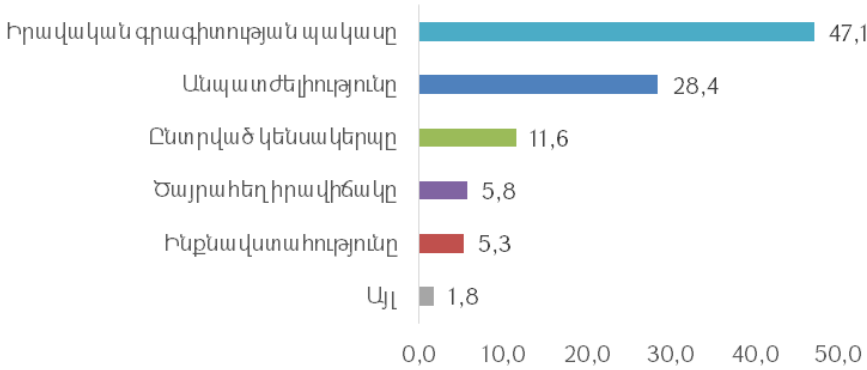


Երիտասարդների իրավագիտակցության գնահատողական մակարդակը

«Ձեր կարծիքով՝ ո՞րն է սահմանված իրավական նորմերին չհետևելու հիմնական պատճառը» հարցին տրված պատասխաններից ակնհայտ է դառնում է, որ որպես այդպիսի հիմնական պատճառ դիտարկվում է իրավական գրագիտության պակասը՝ 47,1%, այնուհետև անպատժելիությունը՝ 28,4%, ընտրված կենսակերպը՝ 11,6%, ծայրահեղ իրավիճակը՝ 5,8% և ինքնավստահությունը՝ 5,3%, իսկ 1,8%-ը տվել է այլ պատասխաններ:

Գծապատկեր 6

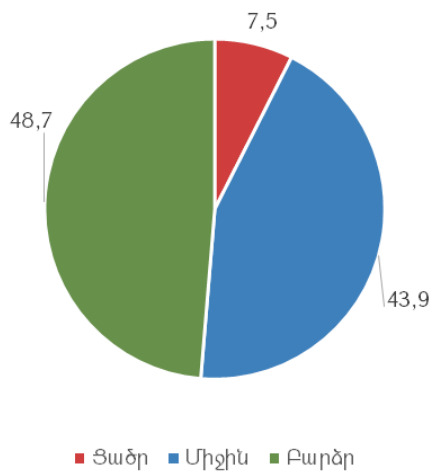
Հ10. Ձեր կարծիքով՝ ո՞րն է սահմանված իրավական նորմերին չհետևելու հիմնական պատճառը
(%, N=225):



Պատասխանելով «1-10 բալանոց սանդղակով ինչպե՞ս կգնահատեք Ձեր իրավագիտակցության մակարդակը, որտեղ 1-ն ամենացածր միավորն է, իսկ 10-ը՝ ամենաբարձր» հարցին՝ հարցվողների 7,5%-ն իրենց իրավագիտակցության մակարդակը գնահատել են ցածր (1-4 բալ), 43,9%-ը՝ միջին (5-7 բալ), իսկ 48,7%-ը՝ բարձր (8-10 բալ):

Գծապատկեր 7

Հ12. Ինչպե՞ս կգնահատեք Ձեր իրավագիտակցության մակարդակը (%, N=228)



Այսպիսով, վերլուծության ենթարկելով Արցախի Հանրապետության երիտասարդության իրավագիտակցության մակարդակի բացահայտման և իրավական պետության կառուցման գործում ունեցած դերի մասին անցկացված սոցիոլոգիական հարցման արդյունքները, կարելի է եզրահանգել, որ՝

1. երիտասարդների մոտ առկա է ընդգծված ցանկություն դեպի իրավագիտություն առարկան, ինչի ուղղությամբ անհրաժեշտ է իրականացնել գործնական քայլեր ինչպես դասաժամերի ավելացման, այնպես էլ դասավանդման մեթոդաբանության կատարելագործման ուղղությամբ,
2. քանի որ հարցվողներն ունեն սեփական իրավագիտակցության մակարդակը բարձրացնելու տրամադրվածություն, ցանկալի է քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների, այդ թվում՝ հասարակական կազմակերպությունների, փաստաբանական պալատի և նման

ուղղվածությամբ այլ կառույցների հետ համատեղ կազմակերպել ուսուցողական դասընթացներ և արտաժամյա պարապմունքներ ոչ ֆորմալ կրթության մեթոդաբանությամբ, որը կնպաստի, որպեսզի երիտասարդներն ավելի խորությամբ ու նորովի ընկալեն ինչպես երկրի իրավական համակարգը, այնպես էլ տարբեր կառույցների կենսագործունեության հետ կապված նրբությունները.

3. սեփական իրավագիտակցության մակարդակի վերաբերյալ երիտասարդներն ունեն մի փոքր չափազանցված կարծիք, քանի որ հարցվողների մոտ կեսն այն գնահատել է բարձր, իսկ 43,9%-ը՝ միջին, այսինքն ստացվում է, որ հարցվողների 92,5%-ն ունի առնվազն միջին ու բարձր իրավագիտակցության մակարդակ, ինչի հետ համամիտ չենք այն հիմնավորմամբ, որ որոշ դեպքերում նույնիսկ բակալավրիատի կամ մագիստրատուրայի ուսանողը հստակ պատկերացում չունի, թե Արցախի Հանրապետությունում կառավարման ի՞նչ մոդել է, որո՞նք են իշխանության ճյուղերն ու նրանց լիազորությունները, քաղաքացիների իրավունքներն ու պարտականությունները, տեղական ինքնակառավարման դերն ու խնդիրները և այլն:

Երիտասարդների իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացման նպատակով առաջարկվում է իրականացնել հետևյալ քայլերը՝

1. երիտասարդների շրջանում իրավական թեմաներով ուսուցողական դասընթացների պարբերաբար կազմակերպում,
2. ամենօրյա իրավահարաբերությունների ընթացքում ծագող հարցերի և դրանց պատասխանների վերաբերյալ տեղեկատվական գրքույկների պատրաստում և տարածում,
3. ԲՈՒՀ-երի ոչ իրավաբանական ֆակուլտետներում դասավանդվող «Իրավագիտություն» առարկայի ժամաքանակի ավելացում և Արցախի Հանրապետության իրավական իրականությանը համապատասխանող դասագրքի պատրաստում,
4. դասախոսների և նրանց դասավանդման մեթոդաբանության հետևողական կատարելագործում՝ ինտերակտիվ մեթոդների օգտագործմամբ,
5. ուսանողների շրջանում իրավունքի թեմայով օլիմպիադայի կազմակերպում,
6. իրավական թեմաներով հեռուստատեսային բանավեճերի կազմակերպում՝ դրանց մասնակից դարձնելով երիտասարդներին,
7. Անցկացված սոցիոլոգիական հարցման արդյունքները վկայում են, որ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության արժեհամակարգի ընկալունակության աստիճանը բարձրացնելու նպատակով անհրաժեշտ է պատրաստել Հիմնական օրենքի մեկնաբանությունների վերաբերյալ գիտահանրամատչելի աշխատություն, որից կօգտվեն հասարակության լայն շրջանակները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հարությունյան Ա., Պետիկյան Ս., Բարխուդարյան Լ. Իրավագիտակցության հիմնախնդիրն Արցախի Հանրապետության հանրակրթական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում, Ստեփանակերտ, 2018, 160 էջ + 8 էջ ներդիր, ISBN 978-9939-1-0742-4:

2. Ստեփանակերտում մեկնարկել է երիտասարդների իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացմանն ուղղված քառօրյա դասընթացը, Էլեկտրոնային ռեսուրս <http://aegmm.org/archives/639> - 24.03.2016:

РЕЗЮМЕ

Повышение уровня правосознания молодежи Республики Арцах как важная основа построения правового государства Аветик Арутюнян

Ключевые слова: Республика Арцах, молодежь, правосознание, повышение правосознания, правовое государство, юридическое образование.

Правосознание является одной из проблем, существующих практически во всех развивающихся странах, которая неразрывно связана с построением правового государства. В статье представлены результаты социологического опроса, проведенного среди молодежи, и проводится соответствующий анализ, после чего сделаны конкретные предложения.

SUMMARY

Raising the level of legal awareness of the youth of the Republic of Artsakh as an important basis for building a legal state Avetik Harutyunyan

Key words: the Artsakh Republic, youth, legal awareness, raising legal awareness, rule of law, legal education.

Legal consciousness is one of the problems in almost all developing countries, which is inextricably linked with the construction of the rule of law. The article presents the results of a sociological survey conducted among young people, and an appropriate analysis is carried out, after which specific proposals are made.